

Prof. UAM dr hab. Katarzyna Leśkiewicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Zakład Prawa Rolnego Żywnościowego i Ochrony Środowiska
Wydział Prawa i Administracji

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr Patryka Kalinowskiego
pt. „Gospodarstwo rodzinne jako element bezpieczeństwa żywnościowego Polski
- ocena prawna”**

Stan prawny: 31.01.2023 r.

Pismem z dnia 10.3.2023 r. Uniwersytet Warszawski powiadomił mnie, że uchwałą Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Warszawskiego z 27 lutego 2023 r. zostałam powołana na recenzentkę w przewodzie doktorskim mgr Patryka Kalinowskiego; temat rozprawy: „Gospodarstwo rodzinne jako element bezpieczeństwa żywnościowego Polski – ocena prawna” (otwarcie przewodu doktorskiego nastąpiło 1.4.2019 r.).

Rozprawę Doktorską Pana mgr Patryka Kalinowskiego oceniam pozytywnie. Oceniana praca zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a także potwierdza wiedzę Pana mgr Patryka Kalinowskiego w dziedzinie nauk prawnych (nauk społecznych), w dyscyplinie prawo (nauki prawne). Jest to praca, która w mojej opinii spełnia kryteria określone w art. 13 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki¹, w związku z art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i

¹ Tekst jednolity: Dz. U. z 2017 r. poz. 1789.

nauce². Dlatego wnioskuję o dopuszczenie mgr Patryka Kalinowskiego do publicznej obrony rozprawy doktorskiej, a wniosek ten argumentuję następująco.

1. Wybór tematu pracy.

Autor uzasadnia wybór tematu pracy „Gospodarstwo rodzinne jako element bezpieczeństwa żywnościowego Polski – ocena prawna” już w pierwszym punkcie „Wprowadzenia i założenia pracy”, wskazując na długą historię zagadnienia (czasy starożytnego Egiptu), a także na powszechność problemów związanych z tym zagadnieniem (występowanie we wszystkich krajach, niezależnie od ustroju państwa). W Polsce w okresie pandemii Covid-19 i po niej, a także wskutek wojny w Ukrainie wystąpiły różne okoliczności przejawiające zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego (braki niektórych produktów spożywczych, podwyżki cen żywności w związku z inflacją itd.). Dlatego nie ulega wątpliwości, że bezpieczeństwo żywnościowe stanowi zagadnienie społecznie doniosłe, dotyczy bowiem dostępu do dóbr podstawowej potrzeby. Do zapewnienia tych dóbr nawiązuje się zarówno w obowiązujących aktach prawnych z zakresu prawa międzynarodowego, jak i krajowego, a także dokumentach o charakterze politycznych strategii.

„Bezpieczeństwo żywnościowe” należy do kanonu najbardziej podstawowych zagadnień prawa rolnego. Tematyka ujęta w tytule Rozprawy doktorskiej doczekała się opracowań w literaturze zagranicznej, natomiast w polskiej literaturze prawniczej odniesienie rozważań związanych z bezpieczeństwem żywnościowym do prawnej regulacji gospodarstwa rodzinnego nie było jak dotąd przedmiotem monografii. Wybór tematu pracy należy uznać za trafny, a uzasadnienie wyboru przedstawione przez Autora - za przekonujące.

² Dz. U. poz. 1669, z późn. zm.

2. Układ i podział treści pracy na rozdziały, źródła.

Autor dokonał podziału treści pracy na siedem rozdziałów, z czego pierwszy rozdział stanowi „Wprowadzenie i założenia pracy”; rozdział drugi słusznie dotyczy „Pojęcia bezpieczeństwa żywnościowego”, które stanowić musiało punkt wyjścia do rozważań, trzeci – „Bezpieczeństwo żywnościowe polski i jego zagrożenia”. W rozdziale czwartym, Autor zatytułował „Polityka bezpieczeństwa żywnościowego Polski – aspekty prawne”. Z kolei rozdział piąty dotyczy „Instytucji gospodarstwa rodzinnego w kształtowaniu bezpieczeństwa żywnościowego Polski”. Następny rozdział „Analiza wybranych instrumentów kształtowania bezpieczeństwa żywnościowego a instytucja gospodarstwa rodzinnego”, Rozdział 7 zawiera „Konkluzje co do hipotez badawczych, postulaty oraz wnioski *de lege lata* i *de lege ferenda*”. W ostatnim rozdziale – 8 zawarty został wykaz źródeł wykorzystanych w pracy.

Autor bezzasadnie stwierdza we Wprowadzeniu (s. 14), że „analiza zostanie zawężona do jedynie regulacji polskich”. W innych częściach pracy występuje zaprzeczenie temu twierdzeniu (przypis nr 409, s. 99), Twierdzenia te są niekonsekwentne. Wskazać należy, że wywody zamieszczone choćby w rozdziale 2 punkty 2.3, rozdziale 3 punkty 3.2., rozdziale 4, dotyczą także aspektów prawnomiędzynarodowych, których nie sposób było pominąć przy tak określonej tematyce badawczej. Nie następuje zatem owo zapowiedziane przez Autora „zawężenie” rozważań we wskazanym zakresie, a wręcz przeciwnie, są one rozwinięte prawidłowo i we właściwym kierunku.

Słusznie w rozdziale drugim Autor dokonuje przeglądu koncepcji politycznych i doktrynalnych w zakresie form i podziałów uwarunkowań bezpieczeństwa żywnościowego w różnych jego aspektach, np. samowystarczalności, dostępności i innych. Są one liczne, ale jednocześnie trudno jest wskazać jedno wspólne kryterium podziału dla wszystkich problemów, jakich dotyczą.

Dalsze rozważania w rozdziale trzecim w zakresie bezpieczeństwa żywności odnoszą się już do polskiej perspektywy ekonomicznej i statusu Polski m.in. we wskazanym zakresie w ujęciu Światowego Indeksu Bezpieczeństwa Żywnościowego. Pokazane w tym rozdziale dane odpowiadają, na co wskazuje Autor, różnym obszarom doktrynalnych koncepcji bezpieczeństwa żywności w tym takich jak dostępność ekonomiczna, dostępność fizyczna, jakość zdrowotna i żywieniowa, zrównoważoność i zdolności adaptacyjne. Jednocześnie są to płaszczyzny dalszych rozważań prowadzonych w pracy.

W rozdziale czwartym obejmującym zagadnienia związane z polityką krajową dotyczącą bezpieczeństwa żywnościowego, Autor wskazuje, że „Niniejszy rozdział ma na celu przedstawić, jakie są ramy i ograniczenia dla tworzenia przez Polskę krajowej polityki bezpieczeństwa żywnościowego, które wynikają z międzynarodowych, unijnych i krajowych dokumentów dotyczących regulacji bezpieczeństwa żywnościowego. (...)”. W tym zakresie wydaje się, że tytuł rozdziału czwartego winien bardziej nawiązywać do podstaw/ram prawnych prowadzenia wspomnianej polityki, gdyż w istocie rozważania mają charakter prawniczy i dotyczą aspektów prawnych, o czym świadczą nawet tytuły punktów 4.1, 4.2. i dalsze.

Naturalną konsekwencją opracowania wątków związanych z bezpieczeństwem żywnościowym są rozważania dotyczące aspektów gospodarstwa rodzinnego powiązanych z bezpieczeństwem żywnościowym w rozdziale piątym, a także analiza instrumentów służących budowaniu (kształtowaniu) podstaw zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w rozdziale szóstym.

Układ i podział treści pracy nie budzi zastrzeżeń. Poruszone w treści rozdziałów zagadnienia można ocenić jako adekwatne do tytułu pracy, a także właściwie dobrane z punktu widzenia celów badawczych. Objętość pracy wydaje się nieco rozbudowana. Praca liczy ponad 321 stron, z wykazem literatury, spisem

treści, streszczeniem. Jednak przy tak określonej problematyce badawczej, wydaje się to być uzasadnione..

Autor wykorzystał różne źródła i opracowania z zakresu prawa rolnego i żywnościowego, które można ocenić jako aktualne i właściwe w zakresie badanej problematyki. W pracy wykorzystano 341 pozycji z literatury zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Źródła w pracy zostały dobrane i wykorzystanie odpowiednio do problemów badawczych. Zaletą pracy jest uwzględnienie wielu źródeł różnej natury, w tym ekonomicznych, danych statystycznych, dzięki czemu kontekst badań osadzony został w realiach społecznych.

3. Cel pracy i ocena merytoryczna pracy.

Autor sformułował cel pracy następująco (s. 19): „Podstawowym celem badawczym jest zapełnienie – chociaż w pewnym zakresie – zdiagnozowanej luki badawczej w polskiej nauce prawa w obszarze bezpieczeństwa żywnościowego oraz instrumentów prawnych jego realizacji. Kolejnym celem badawczym jest sprecyzowanie pojęcia bezpieczeństwa żywnościowego na gruncie nauk prawnych. Do szczegółowych celów należy zaliczyć próbę umiejscowienia instytucji gospodarstwa rodzinnego oraz regulacji dotyczących gospodarstwa rodzinnego w systemie regulacji bezpieczeństwa żywnościowego Polski (z uwzględnieniem wzajemnych relacji między tymi pojęciami), a także przegląd instrumentów prawnych, które gospodarstwo rodzinne wykorzystuje oraz mogłoby wykorzystywać w celu zwiększania bezpieczeństwa żywnościowego kraju”.

Przyjęcie, że celem badań jest „zapełnienie luki badawczej” należy ocenić raczej jako niewłaściwe. Jeśli bowiem jakiś obszar badawczy cechuje niedostatek opracowań naukowych, to jego wypełnienie następuje po przeprowadzeniu badań w określonym zakresie. Należałoby zatem przyjąć, że celem (nie kolejnym, a właściwym) jest „sprecyzowanie pojęcia bezpieczeństwa żywnościowego na

gruncie nauk prawnych” (osobną sprawą pozostaje ocena prawidłowości określenia tego celu). Jednak dopiero realizacja celu badawczego może spowodować zapełnienie owej „luki badawczej”, o ile cel jest zrealizowany. W tym sensie samo zapełnienie luki nie może być celem, a stanowi zawsze efekt badań. Taki sposób sformułowania problemu naukowego („sprecyzowanie pojęcia ...”) można uznać za dopuszczalny. Należałoby jednak konkretnie określić obszar normatywny badań, poprzez wskazanie już we wprowadzeniu do rozważań, jakie akty prawne będą stanowić punkt odniesienia. Wydaje się także, że należałoby posługiwać się nie tyle terminem „pojęcie”, ile „wyrażenie” w odniesieniu do bezpieczeństwa żywnościowego.

Problemy badawcze zostały wyraźnie wyartykułowane, odnoszą się one badania regulacji pod względem zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego z udziałem gospodarstw rodzinnych. Gdy chodzi o cele badawcze, w tym szczegółowe, Autor wywiązał się z ich realizacji, choć w ostatnim rozdziale pt. „Konkluzje co do hipotez ...”, nie wskazuje wprost, że odnosi się do tych celów, to jednak rozważania są mocno skoncentrowane na weryfikacji postawionych we Wprowadzeniu hipotez badawczych i dobrze rozwinięte.

Rzeczywiście jest tak, że wyrażenie „bezpieczeństwo żywnościowe” występuje w różnych aktach prawnych, lecz nie zostało zdefiniowane. Wiele odniesień do tego wyrażenia występuje w dokumentach o charakterze *soft law*. Z resztą wniosek taki wybrzmiewa z pracy. Rozważania dotyczące bezpieczeństwa żywnościowego uwzględniają najważniejsze akty, z których ta kategoria się wywodzi, tj. prawa człowieka uregulowane w różnych źródłach prawa międzynarodowego. Prawo do odpowiedniej żywności i wolności od głodu uregulowane m.in. w Międzynarodowym pakcie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych stanowi o randze stanowi daje podstawę do tworzenia różnych koncepcji bezpieczeństwa żywnościowego. W tym sensie istnieje wiele perspektyw i ujęć problemów społecznych powiązanych ze wspomnianymi prawami człowieka. Różne mogą być także podejścia i możliwości

rozwiązywania ograniczeń w dostępie do tych dóbr podstawowej potrzeby (*food insecurity*). Autor prezentuje je w rozdziale 4.1.1.2 z perspektywy zobowiązań i zadań państwa, próbując przy tym uchwycić ich najważniejsze aspekty w świetle dokumentów o międzynarodowym znaczeniu dla badanego zagadnienia (np. Deklaracja w sprawie światowego bezpieczeństwa żywnościowego z 2009 r., Wytyczne Agencji na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 z 2015 r.).

Zasadnie też rozważania nawiązują do regulacji na płaszczyźnie europejskiej, gdzie do zakresu zagadnień dotyczących bezpieczeństwa żywności Autor prawidłowo zalicza wspólną politykę rolną, wspólną politykę handlową oraz unijne prawo żywnościowe. W szczególności nie uszło uwadze Autora znaczenie i rola gospodarstw rodzinnych dla realizacji celów wspólnej polityki rolnej, gdzie obecnie istnieje potrzeba przeorientowania wsparcia na bardziej przyjazne dla klimatu i w ogóle całego środowiska działania. Również wpływ polityki handlowej i uregulowań dotyczących rolnictwa w ramach World Trade Organization na pozycję europejskich rolników został w pracy uwypuklony (s. 124-131, 133-134).

Autor proponuje wykaz instrumentów prawnych w następujących obszarach: 1) handel rolniczy; 2) nieuczciwe wykorzystywanie przewagi kontraktowej; 3) straty i marnowanie żywności; 4) rezerwy strategiczne żywności; 5) infrastruktura i zarządzanie kryzysowe; 6) rejestracja podmiotów w ramach urzędowej kontroli żywności; 7) systemy jakości żywności. Dotyczą one, zdaniem Autora, ważnych aspektów kształtowania bezpieczeństwa żywnościowego. Wskazanie tych instrumentów jest jak najbardziej zasadne. Autor podaje, że wybór ten jest subiektywny, a także że są to instrumenty mające służyć zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego (s. 232 i n.). W szczególności w rozważaniach wybrzmienia wrażliwość Doktoranta i umiejętność uchwycenia istoty niektórych instrumentów. Autor dostrzega, że z jednej strony niektóre z nich mają redukować niepożądane skutki ekonomicznego dobrobytu w postaci marnotrawienia ogromnych ilości żywności, a inne - z

drugiej strony - mają służyć zabezpieczeniu tej żywności na przyszłość w formie rezerw strategicznych. Wszystkie wskazane i badane w pracy „instrumenty” zostały trafnie zaliczone do tej kategorii, która może służyć kształtowaniu bezpieczeństwa żywnościowego.

Zważywszy na dane przywołane w pracy, zwłaszcza, zgodnie ze Spisem Rolnym z 2020 r. na liczbę ogółem 1,317 mln gospodarstw rolnych gospodarstw indywidualnych (rodzinnych) było 1,310 mln, a zatem stanowiły one zatem 99% liczby gospodarstw rolnych i miały średnią powierzchnię użytków rolnych 10,2 ha, Autor wskazuje, że istnieją podstawy, aby twierdzić, że bezpieczeństwo żywnościowe Polski jest oparte na gospodarstwie rodzinnym. Podstawy te wymagałyby rozwinięcia i badań, jednak o charakterze nieprawniczym. Wspomniana teza została oparta na wskazanych w pracy przesłankach, ujętych zwłaszcza w rozdziale 5.2.5. Gospodarstwa rodzinne są przede wszystkim podstawą ustroju rolnego na podstawie Konstytucji Rzeczypospolitej, co naturalnie daje także podstawy, by wiązać te gospodarstwa z bezpieczeństwem żywnościowym. Zgodzić się należy z tym, że „Gdyby rozpatrywać tylko te instrumenty, które bezpośrednio odnoszą się do gospodarstwa rodzinnego w rozumieniu UKUR-u, to właściwie analizę można by zakończyć na tej jednej ustawie. Jednak takie wąskie podejście do instytucji gospodarstwa rodzinnego bardzo ograniczałoby zakres analizy w kontekście bezpieczeństwa żywnościowego”. Uzasadnione pozostaje zatem szersze spojrzenie na rolę gospodarstw rodzinnych w zapewnieniu *food security*.

Jednym z ważnych aspektów związanych z problematyką pracy jest badany przez Autora aspekt „stabilności” gospodarstw. W tym względzie kluczowe są m.in. rozwiązania wspólnej polityki rolnej dotyczące wsparcia rolnictwa, ukierunkowane na wsparcie dochodów rolniczych. Warto, przy ewentualnej przyszłej publikacji pracy, je rozwinąć. Autor wskazał, że m.in. większość sektorów produkcji (gospodarstw nie tylko rodzinnych) w Polsce jest dochodowa bez unijnych dopłat, jednak gospodarstwa rodzinne w ok 40-50 % nie osiągają

dochodu parytetowego na areale 1-20 ha, oraz że bez tych dopłat stabilność ekonomiczna tych gospodarstw rodzinnych i ich produkcja „zawisłaby na włosku” (s. 228). Wartością pracy mogłaby być również ocena ekonomicznego udziału wsparcia gospodarstw w ramach wspólnej polityki rolnej w zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego, oparta na analizie nowych rozwiązań wspólnej polityki rolnej. Wszak od akcesji Polski do Unii Europejskiej wpływa ona na funkcjonowanie i rozwój sektora rolnego krajów członkowskich pod względem społeczno-gospodarczym. Skromnie opracowane zostały aspekty dotyczące instrumentów zwalczania przewagi kontraktowej i ich wpływu na sytuację ekonomiczną gospodarstw rodzinnych, a jak wiadomo, w praktyce rzutuje to na ceny płodów rolnych i dochody rolników. Kwestie te są przedmiotem badań w najnowszej literaturze prawniczej także zagranicznej (np. Pablo Amat Llombart, *Relaciones comerciales entre operadores della catena alimentare. Contratos alimentarios y practicos desleales*, Marid 2022).

Natomiast pozytywnie oceniam wnioski, do jakich Autor doszedł w ostatnim rozdziale pt. „Konkluzje co do hipotez badawczych. Postulaty oraz wnioski de lege lata i de lege ferenda”. Niestety należy te wnioski podzielić, zwłaszcza w zakresie, w jakim Autor stwierdza, że badany zasób dedykowanych instrumentów prawnych bezpieczeństwa żywnościowego jest nader skromny. Choć gospodarstwa rodzinne pełnią istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego kraju, to jednak regulacje składające się na politykę bezpieczeństwa żywnościowego kraju w bardzo wąskim i ograniczonym zakresie rozpoznają i wykorzystują instytucję gospodarstwa rodzinnego. Trafnie Autor wskazuje, że rozwiązania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego nie spowodowały wzrostu roli gospodarstwa rodzinnego w całym systemie regulacji bezpieczeństwa żywnościowego.

Dokonując całościowej oceny merytorycznej treści pracy, stwierdzam, że Autor wywiązał się z realizacji celów badawczych, a także dokonał weryfikacji hipotez. Przeprowadzone w pracy rozważania świadczą o dogłębnej znajomości

poruszonej problematyki bezpieczeństwa żywnościowego i roli gospodarstw rodzinnych w jego zapewnieniu. Autor doskonale uchwycił swoistość regulacji prawnych powiązanych z zapewnieniem bezpieczeństwa żywnościowego. Wnioski z rozważań są pogłębione i przekonywające. Widać w nich wnikliwość i dobrą znajomość badanej problematyki. Wywody są spójne i dobrze uzasadnione.

4. Konkluzja.

Rozprawa doktorska Pana mgr Patryka Kalinowskiego pt. "Gospodarstwo rodzinne jako element bezpieczeństwa żywnościowego Polski - ocena prawna" zasługuje na pozytywną ocenę. Recenzowane dzieło zawiera rozwinięte uwagi *de lege lata*, skonkretyzowane tezy, wnioski i postulaty *de lege ferenda*. Rozważania zawierają oryginalne rozwiązanie aktualnego problemu naukowego, a mgr Patryk Kalinowski wykazał się ogólną wiedzą, co świadczy, iż posiadał umiejętność prowadzenia pracy naukowej. Dlatego uważam, że oceniana rozprawa odpowiada ustawowym wymogom określonym dla prac doktorskich i wnoszę o dopuszczenie Pana mgr Patryka Kalinowskiego do kolejnych etapów w przewodzie doktorskim.

Poznań, dnia 17 czerwca 2023 r.

